

Surowiec, Krzysztof

"The order of Books: Readers, Authors and Libraries in Europe between Fourteenth and Eighteenth Centuries", Roger Chartier, Cambridge 1994 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 44/2, 185-188

1999

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

do historii nauki” wydawanych przez Seminarium Historii Nauki i Techniki, działające na wydziale Nauk Matematycznych uniwersytetu w Saragossie.

Właściwy tekst rozprawy zawarty jest – wraz z obszerną bibliografią – na 148 stronach i zawiera, poza wstępem, bardzo interesujące wprowadzenie, mówiące o wojskowych szkołach technicznych istniejących w Hiszpanii w XVI–XVIII wieku oraz 9 rozdziałów przedstawiających sprawę nauczania matematyki w hiszpańskich uczelniach wojskowych XIX w. Cały materiał podzielony jest na okresy odpowiadające wydarzeniom mającym istotne znaczenie w historii sił zbrojnych Hiszpanii XIX w., w przedziałach lat 1808–1814–1823–1833–1840–1843–1854–1868–1874–1885–1900. W rezultacie książka dostarcza ogromną ilość szczegółowych informacji o rozwoju hiszpańskich szkół wojskowych, przede wszystkim zaś o działających w nich wykładowcach szeroko pojętych nauk matematycznych oraz o napisanych przez nich podręcznikach i innych pracach. Wartościowym uzupełnieniem tej części książki jest bardzo obszerna bibliografia obejmująca na 20 stronach druku 165 pozycji. Są to ustawy dotyczące szkół wojskowych, ich programy, regulaminy i instrukcje dla kandydatów do nich, a także obowiązujące w nich podręczniki oraz późniejsze opracowania na ich temat.

Drugą część książki (strony 147–380) stanowi 9 aneksów. Treść aneksu I to tabele zawierające ułożone chronologicznie (według podanej wyżej periodyzacji) programy akademii i szkół ogólnowojskowych, a także nazwiska działających w nich wykładowców poszczególnych przedmiotów. Aneksy II–VII obejmują ułożone również tabelarycznie dane dotyczące hiszpańskich specjalnych szkół wojskowych kształcących przyszłych oficerów piechoty, kawalerii, artylerii, inżynierii, sztabu generalnego i administracji wojskowej. Aneks VIII zawiera porównawcze elementy programów zagranicznych wojskowych szkół technicznych, przede wszystkim szkoły w Metz. Bardzo cenny jest obszerny aneks IX (strony 347–380) zawierający *Katalog hiszpańskiej wojskowej produkcji naukowej XIX wieku*. Jest to alfabetycznie ujęta bibliografia obejmująca 368 drukowanych prac dotyczących wojska i służących wojsku, powstałych w XIX w.

Tadeusz Marian Nowak
(Warszawa)

Roger Chartier: *The order of Books: Readers, Authors and Libraries in Europe between Fourteenth and Eighteenth Centuries*; transl. by Lydia Cochrane. Cambridge 1994 Polity Press 126 + 8 s., tabl.

Roger Chartier jest współczesnym francuskim uczonym, zajmującym się szeroko pojętymi problemami książki. Recenzowana publikacja stanowi przekład z języka

francuskiego, dokonany przez Lydię Cochrane. Nie jest to jedyna przetłumaczona na angielski praca Rogera Chartier, albowiem Lydia Cochrane przełożyła następujące jego prace: *Cultural Uses of Print in Early Modern France* (1988); *Culture of Print: Power and Uses of Print in Early Modern Europe* (1989); *Correspondence: Models of Letter-writing from the Middle Ages to the Nineteenth Century* (1997); *Cultural History Between Practices and Representations* (1993); *On the Edge of the Cliff: History, Language and Practices* (w serii *Revisions of Culture and Society*) (1997); *Forms and Meanings: Texts, Performances and Audiences from Codex to Computer* (w serii *New Cultural Studies*) (1996).

Roger Chartier zbudował *Order of Books...* z trzech oddzielnych esejów: *Communities of Readers*; *Figures of the Author*; *Libraries without Walls*. W tych trzech esejach-rozdziałach postawił sobie następujący cel: zainicjować rozważania nad dwoma odrębnymi znaczeniami terminu „kultura”. Po pierwsze, kulturę mogą oznaczać prace i uczyńki, którym ze względu na ich walory estetyczne i intelektualne nadaje się to miano; po drugie zwykle, codzienne działania określające sposób, w jaki dana wspólnota doświadcza i postrzega istniejące w jej obrębie zależności oraz relacje ze światem zewnętrznym.

Największe dzieła, owoce kultury w pierwszym znaczeniu, mają trwałą, ponadczasową, uniwersalną wartość. Są jednak ściśle związane z wieloma płynnymi czynnikami wynikającymi z subtelnych zależności między rzeczywistymi intencjami autorów, a znaczeniami przypisywanymi im przez ich odbiorców, mającym swe źródło w zewnętrznej formie utworu, intelektualnym obszarze, który wyznaczają, czy wreszcie w interpretacjach, które formułują już sami odbiorcy.

Nie bez grzechu byli sami skrybowie-kopiści, którzy często próbowali umniejszyć znaczenie przepisywanego dzieła, czy skierować uwagę czytającego na inną, bardziej właściwą – zdaniem fałszerza – treść. Ich działanie mogłoby sprawić, iż bezkrytyczny odbiorca dałby się wprowadzić w błąd.

Dawne księgi są doskonałymi źródłami wiedzy o panujących kiedyś stosunkach społecznych. Kluczem do starych ksiąg nie jest bynajmniej bijący z nich uniwersalizm, ich piękno lub charakter: stosując do wszystkich te same metody interpretacji, a zapominając o specyficznych warunkach, w jakich powstawały, nie da się odkryć prawdziwego przesłania takich dzieł. Jak Chartier pisze we wstępie, „zasadnicza gra toczy się gdzie indziej, w złożonych, delikatnych, zmiennych relacjach istniejących pomiędzy właściwą starym księgom symboliczną a materialną formą, która jest w końcu niesłychanie podatna na rozmaite przeinaczenia i interpretacje odbiorców”.

W *Communities of Readers* Chartier analizuje zjawisko czytania, które pojmuje jako indywidualną syntezę świata kreowanego przez tekst oraz wiedzę czytającego. Czytelnik (lub słuchacz) operuje – to termin Paula Ricoeura – takimi

znaczeniami słów, które w jego czasach wydają mu się w sposób naturalny najodpowiedniejsze, co oczywiście niekoniecznie pokrywa się z zamierzeniami autora czytanego dzieła. Chartier podpira się tutaj cytataми z prac Michela de Certeau. Kończąc pierwszy z trzech esejów pisze: „[...] definiując Społeczności Czytelnicze jako »Społeczności Interpretujące« – termin Stanley’a Fisha – dostrzegając, że uwarunkowania formalne wpływają na znaczenie dzieł, a rozbieżności natury socjalnej na ich interpretację, pragnę wskazać szlaki każdemu, kto niczym historyk chciałby zrozumieć korzenie „cichej produkcji”, którą była aktywność ciekawych lektury czytelników”.

Drugi esej to przede wszystkim komentarz do pracy *Czym jest autor* Michela Foucault, czyli próba odpowiedzi na pytania o socjohistoryczną analizę osoby autora i fundamentalną u Foucault kwestię „funkcji autora”. Powtarzającym się tutaj argumentem jest waga, jaką przykładała kontrreformacyjna cenzura do identyfikacji autorów podejrzanych dzieł, słusznie dostrzegając tu oręż w walce ze wszelkimi przejawami szeroko pojętej herezji. Autor z naciskiem podkreśla, iż posiadanie dzieła anonimowego źle kończyło się nie tylko dla drukarza, czy sprzedawcy, ale i czytelnika.

Ostatnia część – *Libraries without Walls* – ma unaocznic postęp, jaki dokonał się w bibliotekach. Chartier opisuje tu projekt Etienne Boulego – rekonstrukcję Bibliotheque du Roi, która miała być największą w całej Europie czytelnia. Dalej autor roztacza przed czytelnikiem wizje Gabriela Naude, tyżące układu i rozmieszczenia ksiązek na półkach. Potem Chartier na chwilę przystaje, aby zastanowić się nad znaczeniem słowa „biblioteka” i jego ewentualnymi związkami z „kolekcją” i „kompilacją”. Te teoretyczne rozważania wieńczy jednak twierdzeniem o niemożności stworzenia Biblioteki Uniwersalnej, która dzięki nieskończonym funduszom i nieograniczonym pomieszczeniom byłaby w stanie pomieścić piśmiennictwo całego świata.

Podsumowaniem wszystkich trzech rozdziałów oraz logicznym zakończeniem ostatniego z nich jest *Epilog*. Chartier przedstawia w nim Bibliotekę Przyszłości. Elektroniczny ekran wyzwoli książki z pierwotnej, materialnej egzystencji. Biblioteka Przyszłości będzie funkcjonującym w praktyce modelem, który Gesner, Doni, La Croix i Du Maine stworzyli na papierze.

Realizując marzenie renesansowych myślicieli o miejscu, w którym czytelnik odnajdzie uniwersum wiedzy, należy mieć świadomość, iż współczesną formę książki – kodeks – wyprze forma elektroniczna (podobnie, jak 18 wieków temu kodeks wyparł zwój – też był bardziej wygodny). Niewykluczone także, że książka drukowana i wszelkie znane nam jej formy staną się tylko etapami historii.

Choć *The Order of Books...* nie jest dziełem łatwym w odbiorze, rzuca inne światło na kwestie interpretacji dawnych ksiąg. Ukazuje też socjologiczne aspekty ich odbioru. Jest to niewątpliwie dobra książka.

Krzysztof Surowiec
(Warszawa)